

Presentatie Woordenboek van de Gelderse Dialecten, de Veluwe

Vanaf vandaag hef de Veluwe zien eigen *grune buuksien*, het Woordenboek van de Veluwse Dialecten. Of misschien kan ik beter zeggen: Vanaf vandaag hef de Veluwe zien eigen *greune boekjen*.

Grune buuksien, greune boekjen. *Gruun* en *greun* kump beide veur op de Veluwe. *Gruun* wördt gebruukt in het oosten van de Veluwe: Wezep, Hattem, Epe, Vaassen, Apeldoorn, Ugchelen, Loenen. *Greun* heurt bie het westen: Elburg, Nunspeet, Elspeet, Ermelo, Appel, Lunteren. Het sluit an bie het gebruik in de provincie Utrecht, want ok in Bunschoten-Spakenburg en Veenendaal is het woord *greun*. Det is allemoale te vienden in het Woordenboek van de Veluwse Dialecten, woar as dus ok plaatsen van het butengebied in zitten. Dat levert soms mooie combinaties op. Zo is het woord veur 'moestuin' in het Nunspeets *greuntetuun*, en in het Urks (ok in dit woordenboek) *gruunteteun*.

Disse eerste oflevering van het Woordenboek van de Veluwse Dialecten goat over het huus. Een bekend mar ok bezunder type huus op de Veluwe is het *boerenhuus*. Det heet *boerderie*, of *boerderieje*, of *boerderi-je*, of *boerderaj*. De variatie zit in de leste, beklemtoonde lettergreep: *ie*, *ieje*, *i-je*, *aj*. Het eerste deel is telkens hetzelfde, namelijk *boerde-*. Enkeld in Oldebroek en Doornspiek zeggen ze: *boerieje*, zonder *de*. Een heel old woord is *plaots*, maor det kump haoste niet meer veur.

Lao'w zo'n olde boerderieje es binnengaon. Nee, niet deur de veurdeur, went die is enkeld veur rouw en trouw. Of veur hoog bezoek. Meneer Lubbersen uut Ermelo hef daar het volgende over eschreven:

De grootste landheer hier in de omgeving woende

in Putten (Huis De Beukenheg) en was Jonkheer Van Haersma de Wit (Jonker Jan), loater op-evolgd deur z'n neef Jonkheer Schimmelpenninck (Jonker Frits). Allebei waren 't vriegezelle, aparte (excentrieke) figuren. Ze hadden veul land: Gerven in Putten, bie Appel en Driedarp (tussen Niekark en Voorthuzen) en langs de IJssel.

Schuren en boerderieduren waren herkenboar as pachtboerderie van "De Jonker" deur de zwartbrune carboleum die de jonker an z'n pachtboeren veurschreef. Ze hadden strenge regels um an 't uterlijk van boederie en arf alles zo veul meugelijk bie 't ouwe te loaten en hun pachtboeren betaalden veuroorlogse (dus laege) pachtsommen.

Een poar keer per joar wordde d'r een auto mit chauffeur ehuurd bie een Putter stalhouwerie en dan ging de jonker z'n pachtboeren bezoeken. De jonkers hadden vur-eschreven dat ze alleen deur de veurdeur de boerderie binnen wilden. De veurdeur in de boerderie was zelden of nooit in gebruik en soms was de hal veur andere doelen gebruukt en stingen d'r een grote kast of meubels an de binnenkant tegen de veurdeur. As dan de jonker z'n komst had an-ekondigd mos d'r vaak heel wat verzet en op-eruumd worden um de veurdeur vrie te maken, zodat de deftige jonker deur de veurdeur de boerderie kon binnenschrieën. En de boerin kon niet alleen de boel mar an de kant zetten um de veurdeur vrie te maken, mar alles mos een goeie ploats hen en 't mos d'r netjes uutzien as de jonker kwam, went dat stelden ie op hoge pries. En de boer was d'r veul an gelegen um bie 't

bezoek van de jonker een goeie indruk achter te loaten. Went al was de jonker goed vur z'n pachters, toch had ie hun lot en hun toekomst (en van de zoons/jonges) in handen doar was iedere pachter goed van deurdrungen.

Dit verhaal is te vienden in het Woordenboek.

Maor wiele nemen de deure an de ziedkante of de achterkante en komen dan op de deel uut. Of misschien eerst nog in het klompenhok, dat op de Veluwe ok wel *kombof*, *kabof* of *kebof* wordt enuump. Dat was niet altied veur de klompen bedoeld, want die ko-j ok buten achterloaten, op het klompenrek. Maor zo'n keboffien was handig om de tocht buten te hollen.

Asse wiele op de deel zint, kieke wiele nog effen goed rond. De deel is de warkruimte van de boerderieje, maor soms was er ok een stuksien mit een woonfunctie. Boven de koenen had de knecht nogal eens zien sloapplek. Die plek heelt in het

oosten de hilt of de hilde, en in het westen de keet. De knecht slaopt dan op de keet.

Maor wile blieven niet te lange op de deel, want dat is de warkruimte, en de woorden die daor bie heurt, bin vaktaal, en dat kump hier niet an de orde. Doarumme gaon we deur de deure die naor het woongedeelte gaot. In het westen heet die *mid-dendeur* of *middeldeur*, in het oosten van de Veluwe hebben ze het vake over de *deeldeure* of *daelendeure*. Wiele komen dan in het veurhuus of op de heerd. Die woorden bin identiek of synoniem: de heerd nam vake het hele veurhuus, of bekant het hele veurhuus, in beslag. En het heette de heerd, umdet hier de warmtebron te vienden waar. In het begin het open vuur, veur de verwarming en veur het bereiden van voedsel, in een pot die aan een haol ehangen werd. Of die werd op een driehoekig pläötien ezet, het hangiezer. As 't vuur goed heite werd, ha'j een heit hangiezer, dat ko'j niet vaste pakken. Laoter kwamp dan 't fornuus en de kachel, maor dan deujen ze de haol niet altied vut. En ok de grote schouw bleef vake bestaon. Waor mos ie anders die mooie schouwborden te pronk zetten?

In die grote ruimte was, naost het vuur, ok al het meubilair te vinnen: de klaptaofel, om an te eten, en die nao het eten an de kaant escheuven kon worden, de knopstoelen um op te zitten, en de zörg om een dutje in te doen. Die zörg heette ok wel va zien stoel, want enkeld hee moch er noa het eten, lekker dichte bie de kachel, in wegsoezen. Moe zien stoel was der soms ok wel, maor det was een hoge stoel an de eettaofel, waor hee het hele gebeuren in de gaoten kon hollen.

Echt slaopen deuj ok op de heerd, want doar warenm de bedsteden. Een enkele keer argens anders. De keet of de hilde nuumden wile al. Maor soms was de slaopplekke ok wel in de opkamer, baoven de melkkelder. In het westen van de Veluwe numen ze de opkamer ok wel: *keldersolder*. In Wezep en Oldebroek kennen ze het woord *spin-hökkien*, veur de slaopplek op de vliering. Spinnen is eigenlijk: op vesite gaon, maor ok: logeren. Het spinhökkien is dus een soortement logeerkamer-tie. De echte slaopplek was op de heerd, waor over-

dag de kachel ebrand had, en waor het dus nog lekker warm was. Maor of et altied zo lekker warm was ...lees maor ies naor het volgende fragment uut een verhaal van Hetty de Vries-Rozendaal uut Lunteren:

En as de minse 's ovonds in de bedstee krope, zette ze de muts op um de oortjes een bietje waarom te houwe. Trouwes, sommige ouwere minse bleve gewoôn de hele dag onder de wolle dekes um op temperatuur te blieve. En dan moch je nog van geluk spreke ajje getrouwd was. Waant of je noe een goed huwelijk had of nie: mit zokke heëlalderiezigste kou kroop je greig strek bie mekoar. Mit z'n tweeë onder de wolle dekes was toch altied nog stukke waaremer as alenig. Evewel hinge 's maar-eges gedurig de iespieke an de dekes. Det is een kort stuksien uut een langere biedrage 'Iespieke an de dekes', die in zien geheel in het woordenboek te vinnen is.

Op de heerd was ok het kammenet te vinnen, en dat hef te maken met het slaopen, want in het kammenet bewaarden ze het linnengoed. Op het kammenet stunnen de siervazen. Van *goed aardewerk* werd ezegd, dat is een verbastering van regout aardewerk.

In onze tied zit er gien linnengoed meer in het kammenet, maor glaswark en serviesgoed – *scheur-rewark* heet dat nog in sommige plaatsen.

De plek van het kammenet in het huus veranderde ok: niet meer bi'j het slaopen, maor in de mooie kamer. Toen de mensen wat rieker werden, en toen de boeren de burgelijke gewoontes gingen overnemen, kwam er in 't veurhuus noast de gewone kamer ok een kamer die meestal mooie kamer enuump werd, maor ok wel het olde woord *heerd* als name kreeg. Det was de kamer woar aj enkeld zundags kwam, of as ter visite was, en waor as de mooie spulletjes stonnen. Sinds de jaren zestig, zeuventig is de mooie kamer verdwenen. De mensen willen te midden van hun mooie spullen leven, zoas de tillevisie. Het is er niet allenig meer veur de pronk, veur de mooiigheid. En et kan ok: met de centrale verwarming kuj oen hele huus verwarmen, niet alleen de heerd.

Er is veul veraanderd: waar is het puperek ebleven? Met mooie piepen, mooie teksten – een tevreden roker is geen onruststoker, 't is geen man die niet roken kan, bij zorg en verdriet vergeet uw pijpje niet. En ok een mooi woord, met die typisch west-Veluwse *uu* in plaats van een *ie*.

Een boekenkast. Niet verdwenen, maor juist ekommen. Vrogger hadden de mensen weinig boeken. De Biebel, psalm- en karkboeken, de olde schrievers. Now is er veul biegekomen. In onze tied is er naast lering ook ruimte veur vermaak. Niet enkeld het vermaak van het lezen zelf (detectives, stripboeken, liefdesverhalen), maor ok het vermaak van vri-jetiedsbestedingen waarover eschreven en elezen kan worden: handwerkboeken, knutselboeken, tuinboeken, hobbyboeken. Kookboeken, naslagwerken, woordenboeken en encyclopedieën (algemeen, medisch, technisch). Het scala van wat gelezen wordt is heel breed eworden. Maor of de boekenkast ok algemeen eworden is? Het is in ider geval een modern woord, vrogger had haoste niemand zoiets. Sommigen is 't nog niet modern genug, die hebben 't over een billy. Zo rukt de taol van de IKEA op in onze dialecten, tegelijk met de meubels uut Zweden.

En dan de stenen sierhundjes. Ok op de Veluwe kwamen ze veul veur. Maor niet iederiene zal niet eweten hemmen dat die hundjes in de stad een bepalde betekenis hadden. In Barneveld heten zukke hundjes *hoerenhundjes*. En uut Niekark kump de volgende toelichting:

Indertijd brachten veel zeelieden, na een lange reis, de hondjes mee uit China. Ze werden voor het raam geplaatst en zo wil het verhaal: Als de hondjes met de kopjes naar buiten keken, waren de 'dames' die daar woonden 'niet bezet'. Stonden de hondjes met de rug naar de straatkant dan was er reeds 'herenbezoek'.

Kortom: het Woordenboek is krek zo afwisselend as de Veluwe. Stad en platteland, oost en west, verleden en heden, deugdzaam en ondeugend. Een gruu buuksien om mit rooie oortjes te lezen.